

KULTURNÍ KRAJINA – DOTVÁŘENÍ VERSUS UNIFIKACE

Článek přináší postřehy ze stejnojmenného kolokvia pořádaného Leibnizovou společností, vědeckou sítí 4R+ a několika dalšími instituty, zabývajících se plánováním krajiny dne 1. 2. 2011 v Berlíně.

V současné době jde o nalezení způsobu zachování hodnot cenných kulturních krajin tak, aby současně splňovaly jejich základní poslání – tedy polyfunkčnost. Na tom závisí i snaha, aby kulturní krajina byla, tak jako dříve, běžně chápána jako podstatná součást regionální identity.

Podobu a funkci krajiny ovlivňují klimatické i strukturální změny. V posledních letech k tomu přispívají značnou měrou např. zařízení pro výrobu energie z obnovitelných zdrojů. V některých jiných regionech lze naopak vidět četné projevy extenzifikace využívání území a jeho opouštění. Mění se i vztah lidí ke kulturní krajině, což se projevuje např. v „objevování a využívání těžební krajiny“ k různým alternativním formám sportu, rekreace, ale i výtvarného umění.

Nelze definovat obecný způsob optimálního rozvoje kulturních krajin – na to jsou co do přírodních podmínek, využívání i struktury osídlení příliš různorodé. Přesto je hledání udržitelných a regionálně odpovídajících přístupů krajinného managementu jednou z prioritních otázek.

Cílem tohoto vědeckého kolokvia byla diskuse o aktuálních potřebách výzkumu i praktických řešení v oblasti tvorby a údržby krajiny.

Stručný přehled obsahu prezentací:

Bernhard Müller (*Ústav pro ekologický prostorový rozvoj, IÖR Dresden*) ve své zahajovací řeči zdůraznil vý-

znam kulturní krajiny pro uvědomění si pocitu domova a upozornil na současné procesy, které ji znehodnocují, zejména v prostoru, kde volná krajina navazuje na města.

Bernhard Heinrichs (*prezident ARL*) v krátkém projevu zmínil mj. důležitou, tj. emocionální stránku vnímání krajiny většinou obyvatel.

Nils Minkmar (*novinář, nedělní Frankfurter Allgemeine*) v příspěvku nazvaném „Cesta německými krajinami“ poukázal na příkladu současné dioxinové aféry (překročený obsah škodlivých látek ve vejcích) na nepřírozenost velkochovů drůbeže a na jejich nepříznivý vliv na okolní krajinu z hlediska škodlivin i celkového vzhledu.

Winfried Schenk (*Rýnská univerzita Friedricha Wilhelma v Bonnu, člen ARL*) zaujal referátem „Kulturní krajiny jako východisko prostorového plánování“. Věnoval se zejména fragmentaci a suburbanizaci krajiny. Poukázal na některé další nové jevy jakými jsou periferizace (hlavně SV Německa), urbanizace (JZ Německa), ztráta zemědělství, a tím částečně i venkova nebo její ovládnutí větrnými elektrárnami (SZ Německa). Zdůraznil pozitivní význam Evropské úmluvy o krajině (kterou Německo dosud nepodepsalo) jejíž součástí je povinný aktivní podíl místních obyvatel na tvorbě cílových charakteristik krajiny. Týká se to zejména krajiny příměstské.

Odpolední program byl rozdělen do dvou sekcí:

Sekce I. Vytváření kulturních krajín

Tuto sekci zahajoval **Ludger Gailing** (*Ústav pro regionální rozvoj a strukturální plánování (IRS) Erkner*) projevem „Kulturní krajiny jako prostory identifikace a managementu – instituce a správa“. V kulturních krajinách se projevuje řada dílčích nekoordinovaných a často protichůdných zájmů. Na příkladech několika území s prioritními funkcemi (např. CHKO, památkové krajiny UNESCO, rekreační oblasti apod.) jsou představeny možnosti koordinované správy a managementu a hledání společně přijatelné identity dané krajiny. Výsledky sestávají ze dvou empirických kroků:

- vymezení formálních a neformálních regulativů a nástrojů představujících různé zájmy ve vybraných územích s případovou studií;
- na příkladu tří rozdílných území s případovou studií byly vytvořeny zásady jejich správy za pomoci kombinace zásad pro management kulturních krajín a rekonstrukce jejich identity.

Monika Micheel (*Leibnizův ústav pro vědu o krajině (IfL), Lipsko*) a **Wera Wojtkiewicz** (*TU Berlin*) v prezentaci „Chápání krajiny v plánech a v běžném životě“ představily projekt „KULAKon – Vznik kulturních krajín“. Projekt porovnává koncepce a vyjádření krajiny v krajinných plánech obcí a představy o podobě kulturní krajiny jejími místními obyvateli a uživateli. Oba přístupy se pak setkávají např. při tvorbě plánů péče o určitá území. Přednáška představila v čem spočívají nejčastější rozdílné představy profesionálů a veřejnosti a jak lze tyto přístupy sladit. Většina diskusí se odehrává kolem estetických kategorií krajiny a jejího harmonického působení. Profesionální plánovači kladou hlavní důraz na zachování vymezených funkcí dané krajiny, veřejnost vychází z vlastních zkušeností s konkrétními jevy a zdůrazňuje především rekreační využití krajiny. Konsenzus spočívá ve sladění zejména ekologických, historických, socio-kulturních a emocionálních významů dané krajiny.

Markus Leibenath a **Antje Otto** (*IÖR, Dresden*) analyzovali nejčastější témata diskusí o kulturní krajině. V plánovacích i vědeckých kruzích se často probírá, zda za kulturní krajinu lze chápat jistý výsek povrchu zemského, ekosystém nebo subjektivní představu. Dále bylo zjišťováno, v jakých souvislostech se pojmu kulturní krajina nejčastěji používá. Některým pojmům, včetně prostorových součástí krajiny, je přikládán velmi různorodý význam. Diskuse tak pomáhají objasnit pravý význam některých pojmů.

V telefonické anketě byly osloveny všechny úřady regionálního plánování s otázkou, v kterých regionálních kauzách hrálo slovo krajina a kulturní krajina dominantní roli. Ze 135 uvedených kauz se 41 týkalo větrných elektráren, fotovoltaických elektráren ve volné krajině a 7 energetických zařízení na výrobu energie z biomasy, případně bioplynu. Zařízení pro výrobu energie z obnovitelných zdrojů patří tedy v diskusích o krajině k nejméně diskutovaným. Projekt dále podrobněji analyzoval, jak se některé z těchto kauz o obnovitelných zdrojích energie promítly do regionálních či místních krajinných koncepcí.

Sekce II. Kvalita kulturních krajín jako úkol pro praxi

Druhou sekci začínala přednáškou „Suburbánní prostory jako kulturní krajina“, **Catrin Schmidt** (*Technická univerzita Dresden, Ústav krajinářské architektury, členka ARL*).

V přednášce byla rozebrána specifika suburbánního prostoru Drážďan a na ně navazující zásady pro jeho celkové řešení. Suburbánní území nepovažují někteří autoři za samostatnou kulturní krajinu, nýbrž za jakési mezi-prostory, resp. přechod mezi souvislou zástavbou a volnou krajinou. Již nyní se jeví, že o četné satelity bez vazby na občanskou vybavenost a veřejnou infrastrukturu není ze strany mladých lidí takový zájem. Suburbánní prostory jsou však obvykle řešeny na „principu akupunktury“, tedy po dílčích částech, nikoliv však dostatečně komplexně. Důležitou roli zde hraje estetický faktor staveb, krajiny a celého prostoru, a zejména vznik identity jeho obyvatel. Identitu nelze naplánovat, ale musí postupně růst. To je ovšem u suburbánních prostor, jejichž podoba se neustále mění, zásadním problémem. Velká část prostorů představuje různé bariéry (např. četné dopravní stavby, obytné, obchodní, výrobní a skladovací areály, ale také zahrádkové osady a vyhrazená sportoviště). Příměstská krajina nutně potřebuje prostorově jednoznačně vymezené „časové oázy“, tedy část území méně podléhající změnám. Nejlépe tomuto požadavku vyhovují plochy charakteru dobře dostupné rekreační lesoparkové zeleně, pokud možno s nezaměnitelnými přírodními či kulturními pozoruhodnostmi. Jde často o jediné nekomerční prostory, kde je možno se setkávat. Z těchto důvodů je nezbytná kvalitní souhra všech plánovacích úrovní včetně vtažení místních obyvatel do tvůrčího procesu.

Axel Priebs (*Region Hannover, člen ARL*) se zabýval „Regionálním plánováním jako nástrojem zvýšení kvality suburbánní kulturní krajiny.“ Stále stoupající nároky na prostor se projevují zvláště v suburbánní krajině, kam se také promítají velmi odlišné názory na jeho optimální využití. Současná města se sem stále více „rozptylují“, takže srůstají, a vznikají tak často po-

divná „meziměstí“. Kvalitu suburbánní krajiny zvyšují území s hodnotnými přírodními i kulturními prvky, dobře dostupná hromadnou dopravou. Regionální plánování může prostory pro tato území aktivně vytvářet, čímž významně posiluje veřejný zájem a současně jednu z podmínek udržitelného rozvoje pro příští generace. Zajišťuje tak, že budou zohledněny všechny rezortní i nadmístní zájmy a současně stanovuje závazné regulativy pro rozvoj území. Významná je funkce regionálního plánování v uchování stávajících a vytváření nových nezastavěných, veřejně přístupných rekreačně využitelných ploch, pokud možno navazujících na bydlení. Tyto plochy a jejich funkce je pak třeba aktivně chránit mj. před globalizačními prvky, které představují např. po celém světě stejné stavby příslušných obchodních řetězců. Zvláště citlivé je v těchto územích umístění zařízení na výrobu energie z obnovitelných zdrojů s ohledem na zachování původní identity předměstí, venkovských obcí i celé kulturní krajiny.

Reimar Molitor (*Regionální agentura 2010, Köln*) informoval o „Síti kulturní krajiny v regionu Köln/Bonn“. V regionálním plánování kulturní krajiny se mohou uplatnit různé prvky neformálních plánovacích postupů, jakými jsou typologie a klasifikace kvality kulturní krajiny s přispěním veřejnosti. Díky opuštění mnoha původních průmys-

lových ploch v posledních 25 letech vznikly příznivé podmínky pro rozšíření volných ploch zeleně i pro posílení propojení sítě biotopů na místní i regionální úrovni (obdobu našeho ÚSES). Regionální plánování koordinuje dílčí a lokální zájmy. Setkává se i s rekultivací těžebních ploch, kde vytváření nových terénních tvarů a vln přináší krajíně novou identitu. Zařízení pro výrobu energie z obnovitelných zdrojů je třeba lokalizovat tak, aby nepřinášela výrazné zhoršení krajinného rázu. Na tělesech nevyužívaných železničních tratí a vleček se s výhodou uplatňují cyklostezky.

Závěrečného moderovaného fóra se zúčastnili:

Hanno Osenberg (*ředitel odboru Spolkového ministerstva dopravy, výstavby a rozvoje měst, Berlin*) – představil pohled úředníka spolkové vlády.

Winfried Schenk (*Rýnská univerzita Friedricha Wilhelma Bonn, ARL*) – vystupoval jako zástupce vědecké sféry.

Günther Bachmann (*Rada pro udržitelný rozvoj, Berlin*) – se na věc díval z regionálního pohledu.

Hlavní postřehy z diskuse lze shrnout následovně:

- V kulturní krajíně, zvláště příměstské, je třeba hlídat celkovou obytnou kvalitu území, tedy jak obytných prostorů, tak i jejich rekreačního zájmu a vymezovat se proti komerčním tlakům na prostor.

- Je třeba vymezit města i vesnice a oddělit je od okolí nezastavěnými plochami zeleně a rekreace, včetně zachování jistého podílu tradičních zemědělských plodin a ovocných sadů.
- Regionální plánování reguluje sektorální zájmy a vymezuje dominantní funkci širších území.
- Kulturní krajina představuje, s výjimkou nejceněnějších přírodních území, veškeré území státu. Dlouhodobější samostatné odborné strategie jejich managementu jsou tedy velmi potřebné.
- Paušálně uplatňovaná Společná zemědělská politika EU vede ke globalizaci evropské krajiny. Je třeba, aby byla cíleně využívána pro podporu marginálních regionů.
- S využitím principů udržitelného rozvoje je třeba dotvářet rozmanité a jedinečné kulturní krajiny.

Přestože se konference týkala kulturní krajiny v Německu, je nutno respektovat, že jevy a trendy, které se vyskytnou v této vyspělé evropské zemi, se dříve či později vyskytnou, resp. v mnohém již vyskytují, i u nás. A právě širší přístup a otevřená věcná debata k těmto problémům je jako zkušenost pro nás velmi cenná. Lze tedy předpokládat, že četné výše uvedené příklady řešení a závěry z nich můžeme dobře uplatnit v metodické a konzultační činnosti Ústavu územního rozvoje.

*Ing. Igor Kyselka, CSc.
Ústav územního rozvoje*